Tornar al sumari

ELS SOLDATS PRATENCS A LA GUERRA DE CUBA (1895-1898)

Josep Ferret
10 de maig de 1996

Índex

1. **El Prat i Cuba. Aspectes Generals.**
2. **L'emigració pratenca a ultramar.**
3. **Participació pratenca a les anteriors guerres de Cuba.**
4. **Tipologia dels reclutes pratencs. Procedència social**
5. **Relació de soldats de la lleva de Cuba. Lleves implicades.**
6. **Formació dels batallons peninsulars i l'embarcament de les tropes expedicionàries**
7. **Que sap dels soldats patencs que lluitaren a Cuba.**
8. **Malalties i fam.**
9. **Un pratenc en l'acció militar que causa la mort del cap independentista Antonio Maceo.**
10. **La repatriació i les ajudes institucionals.**

1. El Prat i Cuba. Aspectes Generals.

Abans d'entrar de ple en el tema objecte d'aquesta conferència, cal repassar algunes dades generals del Prat i de l'illa de Cuba. Segons el cens del 1897 el Prat tenia 2793 habitants distribuïts entre un conjunt de masies, el nucli urbà, i els ravals. El que podríem anomenar el poble era el nucli urbà entorn de la Plaça de la Vila, el carrers Ribera, Major, Bufera (avui Casanovas), Bunyola (Ferran Puig), Madoz, algunes cases a l'Ensanche, al carrer del Pont (Nicolás Mª Urgoiti), etc.

Els ravals, formats al segle XVIII, amb número d'habitants semblant als del nucli urbà, estaven constituïts pel "raval de dalt" (el "carrer del sac" o c. Roig i el carrer Arús), i el "raval de baix". Aquest era el més antic, hi havia el carrer de Santa Filomena i el carrer Sant Pere, i algunes edificacions en els seus travessers. També cal citar les "cases d'en Puig" i les "cases d'en Janet."

Als ravals hi vivia la gent més modesta (jornalers, pastors), mentre que al nucli urbà habitaven menestrals, comerciants i algun pagès. La densitat del Prat era de 87 hab/quilom.2.

Per altra banda Cuba ocupa una extensió de 118.363 quilòm.2 (aprox.1/5 part la d'Espanya). Segons el cens del 1890 Cuba era habitada per 1.521.684 persones.

La densitat era de 13 hab/km2. Gran part de la població vivia en les ciutats: La Habana, Santiago, Matanzas, Santa Clara, Camagüey, etc. L'activitat econòmica bàsica de l'Illa era l'agricultura; existien 1.200 plantacions de sucre, 5.000 de tabac, 160 de cafè, altres de cacao, etc. Les fàbriques de transformació de la canya de sucre situades a les mateixes plantacions (anaven en màquines de vapor) eren els "ingenios". De 1895-1898 el 10% de les plantacions agrícoles pertanyien als EE.UU. Les ciutats, les poblacions rurals, les plantacions i les manigües (bosc de maleses que facilitava la guerra de guerrilles),ocupaven l'illa. El clima tropical facilitava l'aparició de malalties com la febre groga.

Cal dir que eren importants les relacions comercials entre Catalunya i Cuba. Al port de Barcelona s'embarcaven el 1887 el 51% del valor de les mercaderies procedents de la Península, xifra que incloïa gairebé la totalitat dels teixits de cotó que exportaven les fàbriques catalanes.

2. L'emigració pratenca a ultramar.

Hi ha constància d'emigrants pratencs a Ultramar ja des dels anys 30 del segle XIX, no comparable, però, amb els de Sitges o Vilanova. Una bona part d'aquesta emigració era per defugir de la prestació del Servei Militar (aleshores de 4 anys) . Només les famílies benestants, en general pageses, podien pagar el viatge. Algunes famílies enviaren diversos fills, per que es lliuressin de fer el servei militar i intentessin fer fortuna.

De les famílies pratenques immerses en aquest procés destaquen la d'en Miquel Casanovas i Ribes. En aquest cas marxaren a Cuba els fills Francesc i Jaume Casanovas i Parellada i els néts Pere Casanovas i Mas, fill d'en Pere Casanovas i Parellada i pare dels germans Ramon i Pere Casanovas i Bosch, i en Carles Casanovas i Moliner fill d'en Josep Casanovas i Parellada ("l'esbirro") i germà per tant d'en Pere Casanovas i Moliner ("el Peret de l'esbirro"). Tots residien a la zona de Santiago i Baracoa. Precisament el meu avi Ferret, sitgetà d'origen, vivia en aquella època a Santiago de Cuba.

Ara fa cent anys, Santiago la dominaven comercialment els catalans, fins el punt que denominar "el catalán de la esquina", era sinònim de dir el comerç de la cantonada.

3. Participació pratenca a les anteriors guerres de Cuba.

La primera guerra de Cuba durà deu anys (1868-1878). Hi lluitaren molts pratencs entre els voluntaris dels batallons catalans i els del cupo de Cuba. Destacà, entre tots, el pratenc Jaume Sanfeliu i Codina, brillant guerriller format a les guerres carlines i que arribaria al grau de coronel. És el conegut coronel Sanfeliu.

Cal citar també en Pau Llopart i Vaquers (en "Pau Músic") que anà tres cops a Cuba com a voluntari, on aprengué de lletra i de música i que era un avantpassat d'en Moisés i Jordi Llopart. També tingué una actuació destacada l'artiller pratenc Baldomer Casanovas el qual obtingué la Cèdula de la Creu de Mèrit Militar, i que després s'establiria de boter al carrer Jaume Casanovas.

En aquesta guerra moriren almenys quatre soldats pratencs: Jaume Ornosa i Ventura i en Martí Sigalés i Prats el 1872; en Saber Molas i Llorés i Baldiri Parés i Sanfeliu el 1876, un dels quals morí i està enterrat a Nuevitas.

L'any 1880 esclatà la Guerra Chiquita, una guerra curta, en la que morí el soldat Manuel Vidal i Navarro.

Cal citar també que a Puerto Rico morí el 1866 el sargent d'artilleria Josep Rossell i Vinyals, i a Cuba el soldat del "3.er.Batalló de Voluntaris de Barcelona" Josep Pugés i Roca, ambdós en un període que no hi havia guerra; per tant cal suposar que van morir de malaltia.

4. Tipologia dels reclutes pratencs. Procedència social

Pel que fa al reclutament dels quintos es procedia primer a la talla i revisió mèdica dels mateixos. Cal consignar que el metge pratenc Vicenç Falgar el 1897, cobrà 2,50 pessetes per tallar i fer la revisió mèdica a 36 allistats.

Existia la possibilitat molt estesa de "redimir a metálico" per la qual els pares dels joves més benestants, dipositant la quantitat de 1.500 pessetes al Banc d'Espanya, lliuraven als seus fills de fer el servei.

El Prat pertanyia a la zona de reclutament de Vilafranca, el número 46. Això implicava que aleshores secretari de l'ajuntament del Prat Joaquim Suy, que acompanyava els quintos, es llevés a les quatre de la matinada per sortir a les cinc del matí en tartana d'en Xica o Ca l'ocell cap a Cornellà on agafaven el tren que els conduïa a Vilafranca. Per aquest servei en Josep Colomines cobrà el 15 d'octubre del 1896, 3 pessetes. El 29 de novembre es verificà un altre viatge amb quintos amb la mateixa destinació. La talla mitjana dels joves pratencs en edat militar era d'1,64 metres. Els noms més freqüents eren Joan i Josep, mentre que els cognoms més habituals eren Pugès, Codina, Vilà, Riera, Balletbó, Rossell, Ribas, etc.

Els soldats pratencs eren principalment jornalers dels ravals, algún fill de masover, (cas de famílies nombroses) i, també havia algun jornaler habitant del poble (del carrer de Ribera).

5.Relació de soldats de la lleva de Cuba. Lleves implicades.

Soldats del "cupo" de Cuba:

-BRINGUÉ SANFELIU, Manuel: Lleva del 1891; censat al carrer Roig; 8 germans; pastor. Unitat: "Batallón de Cazadores de Arapiles".

-ROCA VILÀ, Anton : Lleva del 1893; censat al carrer Sant Pere; 4 germans; jornaler. Unitat: "1 er Batallón Expedicionario Reg.Infanteria Gerona 22".

-ROSELL BADIA, Joan : Lleva 189,fill de vídua; pastor. Unitat: " 1 er Batallón Exp. Reg. Infanteria Gerona 22 "

-VILÀ BUSQUETS, Cristòfor ("Joanet de Ca l'Íxo"): Lleva del 1893; districte de la Ribera; 11 germans; pagès. Unitat: "Batallón de Antequera Peninsular nº 9."

-MATA GINABREDA, Anton : Lleva del 1894; c.Ribera; 3 germans; jornaler. Unitat: "1 er Batallón Exp. Reg. de Infanteria de España".

-PUJALS TINTORER, Josep: Lleva del 1894; districte Bunyola; 8 germans; pagès. Unitat:" 1 er Batallón Reg. de Infanteria de
España".

-PUGÉS VILTRÒ Jaume: lleva del 1894; censat al carrer de Sant Pere; mosso. Unitat "Batallón Exp. a Filipinas nº7"

-CODINA RIERA Pere: Lleva del 1896; censat al carrer de Sant Pere; 4 germans. Unitat: "1 er Batallón Reg. Infanteria de Cuenca."

-CAMARDONS SATÓ, Josep: Lleva del 1896; censat al carrer de Sant Pere; jornaler. Unitat: "Esquadrón Exp. Reg. de Caballeria de Borbón nº4".

-PRIETO OLIVA, Pau, ("Pau Granotaire"): Lleva del 1897;censat al carrer Roig; jornaler.

En Pere Pugès Solé i en Pau Vidal Vidal feren al·legacions per no ingressar al Servei Militar, (Cupo d´Ultramar). No els hi foren acceptades i foren declarats soldats, però no consta documentalment que haguessin embarcat.

D'altra banda, en Pere Casanovas i Mas, que quan comença la guerra ja es trobava a Cuba, s'enrola finalment com a soldat voluntari.

Per altra part en Magí Marimon i Contijoc, fill de les comarques lleidatanes, vingué al Prat en acabar la guerra i reclamà des de l'ajuntament pratenc els endarreriments que li devien d'una Creu del Mèrit Militar Pensionada des del seu desembarcament al port de Santander. Finalment li foren abonades, la quantitat pujava a 15 pessetes.

6. Formació dels batallons peninsulars i l'embarcament de les tropes expedicionàries

Començarem fent referència al desenvolupament de la darrera guerra de Cuba: el 25 de febrer del 1895 amb el "Grito de Baire", té lloc l'aixecament dels insurrectes cubans.

Espanya respon amb l'enviament de 14.000 homes distribuïts en 9 batallons (un per cada regió militar). El 7 de març s'embarquen les primeres tropes amb el vapor correu "Alfonso XIII" al port de Barcelona: comprenia el "Batallón Peninsular núm. 4" (896 homes) i el núm. 5 (586 homes) arribat aquest en tren el dia abans des de Saragossa. Havien 22 soldats del "Batallón del Rég. de Infanteria de Gerona", on 2 soldats pratencs estaven fent el servei militar, però aquests no s'embarcaren en aquest primer contingent. El vapor "Alfonso XIII" desembarca a Guantánamo el 20 de març, després d'una singladura de tretze dies.

Durant tota la guerra es produïren embarcaments de tropes. Foren destinats a Cuba un total de quasi 200.000 soldats espanyols. El darrer pratenc en fer-ho fou Pau Prieto Oliva el qual embarcà el 25 de febrer del 1898 amb el vapor "Montserrat".

En un altre ordre de coses, cal citar que en el juliol del 1896 es fixa la vestimenta dels soldats destinats a Ultramar, la qual consistia de: " *2 trajes y un gorro del rayadillo; un morral con funda de gutapercha; un par de zapatos guajiros y otro de borcegines, éstos puestos; bota de vino; cuchara; fiambrera".*

Al llarg de la guerra, amb la finalitat de disposar de més soldats, es redueix el temps d'incorporació a files, es fan noves revisions mèdiques i de talles dels mossos.

Breu Cronologia de la guerra:

- **Febrer del 1898**: Vola el cuirassat estadounidenc "Maine" al port de la Havana. Aquest fet donarà peu a l'entrada dels E.E.U.U a la guerra.
- **19 d'abril del 1898**: EE.UU decideix intervenir militarment a l'illa.
- **25 d'abril del 1898**: EE.UU declara la guerra a Espanya; s'inicia el bloqueig de l'illa dirigit per l'almirall Sampson.

- **19 de maig**: l'almirall espanyol Cervera burla el bloqueig dels EEUU i aconsegueix penetrar a la badia de Santiago de Cuba.

- **22 de juny**: desembarcament de les tropes dels EEUU S'inicien batalles navals a prop de Santiago de Cuba.

- **1 de juliol:** Espanya aconsegueix aturar l'avenç de les tropes americanes.

- **3 de juliol**: enfonsament de l'armada espanyola de l'almirall Cervera. a Santiago de Cuba. Resultat de l'acció: els americans sofreixen una baixa, per 350 els espanyols.

- **13 de juliol**: Rendició de Santiago i inici de les converses que conduiran a la Pau de París el 10 de desembre del 1898.

7. Que se sap dels soldats pratencs que lluitaren a Cuba.

Un dels soldats del qual es disposa de més informació es el del citat Cristòfor Vilà Busquets. Tot fa suposar que la família sol·licità un certificat militar de Cristòfor Vilà, a fi de avalar una reducció del servei militar d'un dels seus germans, que hauria d'incorporar-se a files. Del citat certificat que obra en l'arxiu municipal pratenc, sabem les dades personals d'en Vilà Busquets que tot seguit consignem: alçada 1,60 metres, pel castany, celles "al pelo", barba poca i boca regular. Tallat com a quinto amb el nº19 a Vilafranca del Penedès per la lleva del 1893. Entrà en caixa el desembre del 1893. Ingressa al regiment (inicia el servei militar) el març del 1894. S'embarca cap a Cuba a Màlaga. Aquest certificat fou emès a Jovellanos el 31 de juliol del 1897.

D'altra banda tenim la cartilla militar d'Anton Roca i Vilà, que morí a la Havana l'agost del 1896. També a través de registres, de sortides de documentació de l'ajuntament del Prat del període 1898-1903 hem sabut la unitat militar a què pertanyien molts soldats. A través de diverses consultes amb els descendents de soldats pratencs sabem algunes notícies d'interès. Per exemple, arran la riuada de Sant Antoni (gener del 1898) els periòdics cubans informaren de les inundacions al delta del Llobregat. Cristòfor Vilà, els familiars del qual vivien a la Ribera, escriví tot preocupat als seus familiars.

També coneixem detalls de la intervenció militar en el decurs de la qual morí el cabdill cubà Antonio Maceo, fet en el que intervingué el pratenc Manuel Bringué.

8. Malalties i fam.

La febre groga era la causa principal de mortalitat a Cuba. Segons una estadística militar del període febrer- abril de 1896 que inclou dades mensuals de mortalitat per cada 1.000 soldats, trobem que moriren 5,5 persones de febre groga; 1,1 d'altres malalties; 0,17 moriren per efectes de la guerra. Així, per cada mort per la guerra, hagueren 32 de febre groga i més de sis per altres malalties. En un servei de 18 mesos havia el 9,9 % de possibilitats de morir de febre groga; com que tenim una mitjana de 10 soldats pratencs a Cuba, això representa teòricament que havia de morir un soldat pratenc, com així malauradament va ser. L'Anton Roca i Vilà morí el 19 d'agost del 1896.

També van caure malalts el sergent Joan Rossell i els soldats Pau Prieto i Cristòfor Vilà. Joan Rossell explicava als seus descendents que sovint bevia una poció d'oli de peix que feien els negres emprada com a medicament per a no emmalaltí, mentre que Cristòfor Vilà digué que va ser ingressat greu i quan els metges ja el donaven per mort, fou salvat gràcies a la insistència d'unes monges de l'hospital.

Anton Mata i Ginabreda fou repatriat per "inútil d'Ultramar", però no en sabem les causes d'aquesta inutilitat. El servei d'intendència era irregular i així les tropes sovint no menjaven o havien de robar blat de moro per menjar, tal com argumentava el sergent Joan Rossell. El soldat Cristòfor Vilà afirmava que s'acabà de passar gana quan foren fets presoners de les tropes nord-americanes.

9. Un pratenc en l'acció militar que causa la mort del cap independentista Antonio Maceo.

El pratenc que tingué una actuació més destacada en aquesta guerra fou Manuel Bringué i Sanfeliu, de la lleva del 1891. Durant la guerra lluitava en qualitat de voluntari. Destinat primerament a Pinar del Río, cap a la tardor del 1896 el seu batalló fou traslladat a la "*trocha"*, vigilància de camins. Des de Punta Brava, a la costa cap a l'interior de l'illa. La matinada del 7 de desembre del 1896 una columna de 481 homes comandats per Cirujeda sortiren de Punta Brava cap a Porlier. S'enfrontaren amb la guerrilla cubana al "ingenio" (plantació on havia una factoria de sucre) de Matilde i San Pedro. En aquesta acció militar moriren els cabdills insurrectes Antonio Maceo i Francisco Gómez Toro, fill de Máximo Gómez, líder militar insurrecte cubà. El comandant Cirujeda fou ascendit i els soldats que intervingueren foren considerats uns herois. L'alcalde de Barcelona envià un telegrama felicitant Cirujeda i els soldats catalans de la citada columna militar. Quan Manuel Bringué tornà al Prat se li feu una gran rebuda i se'l premià amb un rellotge d'or. Més tard Bringué ostentaria càrrecs importants dins la Policia Urbana de Barcelona.

10. La repatriació i les ajudes institucionals.

Els EEUU i Espanya (en nom del capità general de Cuba general Blanco) acordaren la repatriació dels soldats espanyols a mitjans d'agost del 1898. Una de les condicions fou el de repatriar primer als soldats, els caporals i els sergents, tot retenint oficials i caps. El govern espanyol envià diversos vapors de la Transatlàntica per procedir a l'operació de repatriació. Els primers contingents repatriats foren els situats a Santiago de Cuba sota control nord-americà. El govern espanyol ordenà als ajuntaments a través dels governs civils que preparessin la rebuda als soldats repatriats i que es prenguessin les mesures sanitàries adequades. L'ajuntament pratenc rebé un comunicat del Govern Civil el dia 29 d'agost de 1898 que ordenava la immediata reunió les "Junta Municipal de Sanidad" per poder posar en pràctica els preceptes higiènics per evitar el contagi de les malalties foranies.

El primers dos vaixells en arribar de Cuba van atracar a La Corunya: el vapor "Alicante" el 23 d'agost i el 28 arribava el "Montserrat" amb 592 sergents, caporals i soldats. El primer vaixell de repratiats que arribà al port de Barcelona fou el vapor "Miguel Gallart", el 9 de novembre del 1898. Desembarcà 1077 soldats, 340 malalts o ferits. Durant la travessia moriren 23 (foren llençats al mar). 50 dels malalts eren greus, 250 menys greus i 40 lleus.

En un altre ordre de coses, cal citar que a partir del segon semestre del 1897 començaren diverses actuacions locals en favor dels soldats que lluitaven a Cuba: el 30 d'octubre del 1897 es representa una funció teatral al "Centro Artesano" de la Plaça per ajudar als soldats d'ultramar. L'ajuntament pratenc aportà 10 pessetes. El novembre del 1897 Miquel Casanovas i Montero, fill d'en Jaume Casanovas nascut a Santiago de Cuba, dóna 93 pessetes *"a nombre de los señores socios del nuevo vedado de caza de volatería del Prat con destino a los soldados de esta población que provengan de los ejércitos de ultramar o en su defecto de los pobres de la misma."*

El 10 d'abril del 1898 el capità general de Catalunya, Eulogio de Despujol, amb propietats al Prat, notificà a l'alcalde Josep Ferrer i Rossell que per conducte de la Guàrdia Civil

rebria 60 pessetes per distribuir entre cadascú dels familiars pratencs que tinguessin ho haguessin tingut fills a la guerra.
El primer repatriat al Prat fou Pau Prieto procedent de Santiago. L'ajuntament el va socórrer i l'ajudà a partir de l'11 de setembre, amb una ració diària de gallina per valor de 0,50 pessetes i d'una altra de carn per valor d'1 pesseta/dia.

Per acabar llegiré un paràgraf d'una emotiva publicació d'un soldat català a Cuba, Carbonell Alzina, autor de "Del cuartel a la manigua". El soldat relata la tornada cap a Espanya:

"Venia entre els malalts un xicot d'infanteria que duia sis creus enganxades a la guerrera. Son estat era greu i fou destinat a la infermeria. Mentre els malalts "bons", com deia el metge del "barco", ens estàvem asfixiant tres metres més avall on es renovava l'aire amb dificultat; feia a pesar d'haver entrat en temps fresc un calor inaguantable."

"El soldat de les sis creus i nosaltres vam simpatitzar molt durant el viatge. Ell també era català."
"Un dia se m'acostà i em digué amb una sang freda que em feu venir esgarrifances: el Mediterrani no el veuré, sento que se m'escapa l'ànima per la boca. Va home -li vaig contestar provant de riure-, amb el que hem de pensar és en l'alegria que donarem als de casa quan ens vegin arribar tant sans i sencers. No -va assegurar-, jo no l'abraçaré a la mare."

BIBLIOGRAFÍA

ANDRÉS DE PALMA DE MALLORCA (1958) "Prat de Llobregat-Ensayo Histórico". El Prat.

CODINA VILÁ, J. (1971) "El Delta del Llobregat i Barcelona". Ed. Ariel. Barcelona.

CODINA, J., FABRÓ, I., FERRET, J. GÓMEZ, M. (1989) "América, com a fugida. Servei militar i emigrado ultramarina al Prat, al segle XIX". Comunicació presentada a les II Jornades de Catalunya i América, celebrades el marc de 1989.

FERRET PUJOL, J. (1987) "Tres soldats pratencs de la lleva de 1893 a la guerra de Cuba". Periòdic Delta, n°104.

FERRET PUJOL, J. (1988) "Les guerres colonials d'ultramar al Prat (1897-1899)". Periòdic Delta, n° l10.

FERRET PUJOL, j. (1988) "El último de Filipinas pratenc". Periòdic Delta, n° 113.

FERRET PUJOL, J. (1990) "Les vies marítimes de l'emigrado pratenca a ultramar". Periòdic Delta, n° 132, marc.

FERRET PUJOL, J. (1990) "El darrer soldat pratenc que morí a Cuba". Periòdic Delta, n°137,setembre.

LE RIVEREND, J. (1971) "Historia Económica de Cuba ". La Habana.

"Ilustración Española y Americana" de 15 de desembre de 1896 i 8 de març de 1898.

"La Vanguardia" de 9 de marc de 1895, 3 de maig de 1896 (Notas Locales), 26 dejuny de 1896 (Reemplazo del Ejército), 1 de juliol de 1896 (La mortalidad en el Ejército de Cuba), 26 de juliol de 1896 (Fuerzas expedicionarias a Cuba) i 27 de juliol de 1896 (La próxima quinta).

DOCUMENTACIÓ DE L'ARXIU MUNICIPAL DEL PRAT DE LLOBREGAT

Expedients d'allistaments, quintes, lleves forçoses etc. Anys 1892-1899.

- Certificat del Districte Militar de la isla de Cuba relatiu al soldat Cristóbal Vilá i Busquéts, del Batallón de Antequera Peninsular n°9 (31 de juliol de 1897).
- Ordre d'ingrés al dipòsit d'embarcament de Josep Camardons del cupón de Cuba (12 d'agost de 1897).
- Ordre de presentació a la zona de reclutament del soldat Pau Prieto Oliva del cupón de Cuba (ll de febrer de l898).
- Registre de sortides de Comunicacions (1898- 1903).
- Llibre d'Actes de Sessions (1897-1899).